

LOCURI ȘI OAMENI DIN BUCUREȘTI REFLECTAȚI ÎN LITERATURA DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-lea

de ȘTEFAN IONESCU

Condițiile istorice vitrege ale dezvoltării poporului român pînă în sec. al XIX-lea nu au permis formarea unei literaturi și arte care să meargă în pas cu cultura europeană. Încă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea nu se mai scriu cronici însemnate, apar îndeosebi versificații ale unor evenimente istorice întocmite, cele mai multe, de anonimi impresionati de strășnicia domniei lui Nicolae Mavrogheni sau de sfîrșitul dramatic al lui Hangerli. Singura excepție o constituie poezii Văcărești, a căror operă anunță formarea literaturii pre-moderne. Iar începutul sec. al XIX-lea este la fel de neprielnic afirmării spiritului creator al poporului. După războiul ruso-turc din 1806—1812 Țara Romînească și Moldova au continuat a rămîne sub dominația Imperiului otoman, iar după înfrîngerea Eteriei și a mișcării revoluționare din 1821, orașul capitală a fost teatrul unui cumplit măcel poruncit de otomani, care au decapitat pe ulițele și podurile bucureștene nu numai pe eteriști ci chiar și pe mulți localnici. În acest timp de zbuciumată istorie, în Rusia cînta lira lui Pușkin, în Anglia se afirma geniul poetic al lordului Byron, în Franța se ivea romantismul lui Lamartine și Chateaubriand, iar lumea germană recita pe Goethe și Schiller. Abia după 1829, în perioada regulamentară, se schițează tendințe de afirmare a literaturii originale: apar, printre altele, revistele lui Ion Eliade, se tipăresc versuri, se fac nenumărate traduceri. Astfel, în preajma revoluției de la 1848 asistăm la formarea unei mici lumi de cititori, iau ființă asociații literare și teatrale, sînt publicate lucrări în toate genurile literare.

Incontestabil, pleiada de scriitori de pînă la 1848, care a contribuit la pregătirea revoluției, a jucat un rol însemnat în opera de formare a literaturii noastre moderne. Dar ei au fost numai deschizători de drumuri. Abia după revoluție asistăm la desfășurarea unei prodigioase munci literare care s-a concretizat atît în poezie cît și în romane și nuvele ce aveau să anunțe pe marii scriitori de la sfîrșitul sec. al XIX-lea.

Desigur, fenomenul literar de la mijlocul sec. al XIX-lea nu poate fi circumscris numai la București; el a avut un caracter general. Renașterea literaturii și artei românești se produce, deopotrivă, atât în Moldova cât și în Țara Românească și Transilvania. Între București și Iași au existat nu numai legături politice ci și filiații de idei și de preocupări literare între cărturarii și scriitorii din țările romine. Din Moldova, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Mihail Kogălniceanu și alții, au contribuit prin opera lor, alături de scriitori munteni și cărturarii transilvăneni la formarea literaturii romine moderne.

Orașul București a fost, din cauza caracterului centralist al statului, atât în orînduirea feudală cât și în cea capitalistă, nu numai centrul economic, politic și administrativ, ci și centrul cultural al Țării Românești și apoi al Romîniei. Orașul capitală a trăit din plin toate marile evenimente istorice care s-au succedat în perioada cercetată. Centru al revoluției de la 1848, suferind succesiv ocupația turco-țaristă și apoi cea austro-turco-țaristă în timpul războiului Crimeii, trăind intens frământările politice dintre anii 1857—1859, în timpul pregătirii și efectuării Unirii Principatelor, orașul București a fost și scena mișcărilor sociale și politice care au caracterizat domnia reformatoare a lui Alexandru Ioan Cuza. În asemenea condiții istorice, propulsate de noile realități economice, literatura din această perioadă reflectă fie unele evenimente istorice ca revoluția de la 1848 sau Unirea Principatelor, fie aspecte din viața societății, astfel cum era ea stratificată în perioada de afirmare a capitalismului, în care mai durau unele rămășițe feudale. Această literatură constituie, în același timp, un document și o formă de protest social. Are o valoare documentară pentru că ilustrează societatea perioadei de tranziție și este o formă de protest social, pentru că stigmatizează în principal, societatea feudală. În acest fel, ea a fost, mai ales prin roman, un mijloc de luptă al scriitorilor împotriva nedreptelor orînduiri sociale. Nu întîmplător această literatură se dezvoltă după înăbușirea revoluției de la 1848 și nu întîmplător reprezentanții ei cei mai autentici sînt scriitori recrutați dintre sprijinitorii revoluției care și-au văzut trădate idealurile politice și sociale prin restabilirea, deși efemeră, a regimului contrarevoluționar al lui Barbu Știrbei.

Apariția romanului la mijlocul sec. al XIX-lea, chiar așa în forme minore ca valoare artistică, a fost determinată și de dezvoltarea gustului public pentru acest gen literar. Pînă la apariția romanului original se făcuseră la noi chiar înainte de 1848 numeroase traduceri din romanele istorice, de aventuri și de senzație, care circulau mai ales în Franța. Gil Blas, apare în 1837, Don Chijote este tradus în 1840, iar Călătoriile lui Guliver sînt tălmăcite în 1848 de către pictorul Ion Negulici. După revoluție însă intrăm în perioada traducerilor în serie, printre care romanele lui Al. Dumas și romanele de senzație ale lui Eugène Sue, Paul de Kock și Paul Feval au cea mai mare căutare. Prețuirea ce se acordă romanului de senzație se poate constata și din faptul că Ion Eliade, figură reprezentativă a literaturii noastre către mijlocul sec. al XIX-lea, cînd a întocmit planul editorial pentru o bibliotecă de traduceri, propune pe Eugène Sue înaintea lui Balzac. Cît de evoluat era însă gustul publicului pentru literatură se vede și din aceea că prima traducere într-o limbă străină a ro-

manului social „Mizerabilii“ al lui Victor Hugo, apare la București în 1863 și este făcută de Dimitrie Bolintineanu. Este demn de remarcat și faptul că cele mai multe din aceste traduceri se datoresc unor scriitori care, însușindu-și această complexă formă literară, au scris și romane originale.

Inceputurile romanului românesc se leagă de momentul istoric de tranziție de la mijlocul sec. al XIX-lea, ceea ce demonstrează geneza lui burgheză. Potrivit definiției hegeliene, romanul este forma burgheză a epopeii, numai că fabulosul epopeic este înlocuit în roman cu desfășurarea cinematică a acțiunii în care accentul cade pe condiția prozaică și mărunță a vieții. Prin intrigă și varietate de forme, romanul, fie social, istoric sau psihologic, vrea să compenseze, însă deficitar și minor, poezia și suflul epopeii. Cum modelele europene ale primelor noastre romane erau, potrivit spiritului vremii, romanele de senzație și valoarea lor artistică este discutabilă întrucât ele răspundeau în principal unui interes comercial. Cu toate acestea, romanul european de senzație, în special prin literatura „misterelor“, a unui Eugène Sue sau Paul de Kock, a contribuit la cunoașterea vieții celor mulți și umili și astfel această formă minoră a romanului a avut o eficiență moralizatoare. Cum Eugène Sue și Paul Kock au ales forma acestui gen literar pentru a putea descrie viața de subterană și de mizerie a mulțimilor, tot astfel și primii noștri romancieri au ales aceeași formă, scriind romane ca „Misterele Bucureștilor“, „Misterele căsătoriei“ și altele, pentru a putea face o critică a claselor dominante și a moravurilor societății suprapuse. În schimb, față de lumea țăranilor, a meseriașilor, a negustorilor și în general a celor mici și umili, primii noștri romancieri manifestă o simpatie totală și evidentă.

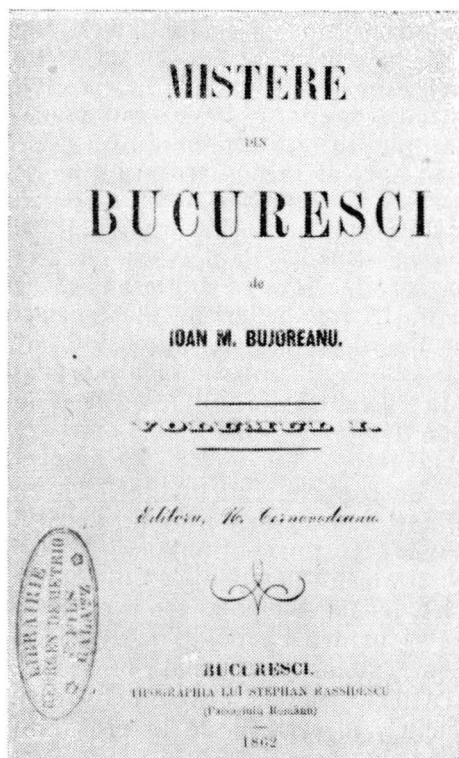
Faptul se explică prin aceea că, pe de o parte, toți scriitorii epocii au susținut ideile revoluției, au fost dominați de ceea ce s-a numit spiritul pașoptist, iar pe de altă parte, scriind opere cu un conținut social cu o eficiență moralizatoare, era normal ca să-și aleagă personajele din clasele exploatare, cărora li se adresa satira lor, iar masele populare exploatate să fie prezentate cu simpatie. Mai ales și pentru că acești scriitori au vrut ca lucrările lor, prin caracterul lor protestatar să cuprindă un mesaj. „*Inspirațiunile noastre* — spune Pantazi Ghica¹ — *sînt pentru cei săraci, pentru nefericiți*“. Pentru I. M. Bujoreanu², meseriașii de la oraș sînt — „*oameni săraci, onești și îndatoritori*“; lucrarea lui „*este un roman înconjurat de diferite scene fictive pentru a biciui viciul, care scene s-ar fi petrecut în diferite epoce ale trecutului nostru social*“³. Înfrîngerea revoluției a fost o grea lovitură pentru toți acești scriitori. Instaurarea regi-

¹ Pantazi Ghica (1831—1882), frate al lui Ion Ghica, a fost unul din gazetarii de seamă de după 1880. Critică cu asprime regimul burghezo-moșieresc și este un apărător al ideilor democratice. Pe plan literar, critică Junimismul și susține ideile realismului în artă. În 1847 a fost secretarul de redacție al „Magazinului istoric pentru Dacia“, iar în 1848, secretarul lui N. Bălcescu și comisar pentru propagandă în județele Prahova și Buzău. După înăbușirea revoluției este arestat și i se impune exilul. Revenit în țară, de la Paris, în 1959 lucrează în redacția ziarului „Dimbovița“, a lui Dimitrie Bolintineanu, redactează „Cronica Bucureștilor“ în „Romînul“ și „Telegraful“ (1871). (Cf. Institutul de istorie literară și folclor, *Istoria literaturii române în monografii*, text litografiat, p. 44—50).

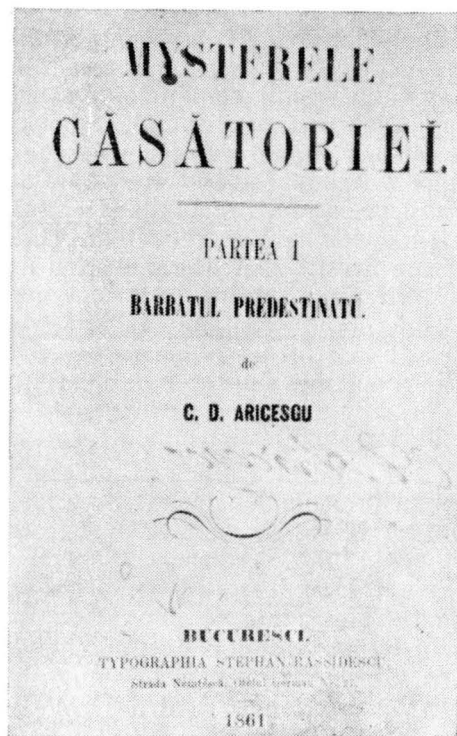
² Ioan M. Bujoreanu (1834—1899), a urmat cursurile de la Sf. Sava, a profesat avocatura și a ocupat mai multe funcții publice. A scris și citeva comedii. A colaborat la „Satyrul“ lui B. P. Hașdeu.

³ Ioan M. Bujoreanu, *Mistere din București*, vol. I, II, București, 1862, p. 5.

mului contrarevoluționar al lui Barbu Știrbei în 1849 îl face pe Pantazi Ghica să afirme că „societatea noastră se mișcă fără să știe unde merge, lucrează fără să aibă un scop determinat”. De aceea, pentru acest scriitor, „un romanț este totdeauna tabloul societății, critic al răului, al vișului, prejudețiilor...”¹ Luîndu-și ca model Comedia umană a lui Balzac, Pantazi Ghica afirmă în scrisoarea care însoțește fragmentul din romanul „Don Juanii din București”, apărut în 1861, în foiletonul ziarului „Independența” că, deși „sîntem încă foarte departe de Comedia umană a lui

Coperta interioară de la ediția princeps a romanului lui Ioan M. Bujoreanu.

Coperta interioară de la ediția princeps a romanului lui C. D. Aricescu.

Balzac și de Comedia sociale a noastră, putem însă avea romanțe de obiceiuri care să ne reprezinte cîte o față numai a societății, cîte unul numai din numeroasele tipuri cari vedem împrejurul nostru”. Aceasta, pentru că „oricine a observat, cît de puțin, viața noastră materială, a fost izbit de un mare contrast care exista în puține societăți moderne. Acest contrast iese din luxul, gusturile unei societăți civilizate, în fața mizeriei, înăpoierii, greutățile unei societăți primitive”¹. Pentru C. D. Aricescu² „opera unui

¹ Ziarul „Independența”, an. 1861; nr. 73—74 din 18 decembrie, p. 115.

² C. D. Aricescu (1823—1886) a fost un apărător al ideilor democratice; se considera în serviciul comandat al luptei pentru libertate, împotriva tiraniei; scrie versuri în acest sens. După înăbușirea revoluției de la 1848, deși nu a fost arestat îl găsim totuși printre

scriitor trebuie să fie o dagherotipie a naturii și-a societății¹. Încă din 1856, anticipând asupra romanului pe care îl publică în 1861, el afirmă în prefața unei traduceri că „romanul ca și teatrul, e un speciu (oglină) ce reflectă viciile și virtuțile, sublimul și grotescul”. Scriitorul are o atitudine critică față de moravurile societății în care trăiește. El își însușește poziția lui J. J. Rousseau față de societate, punînd ca motto al romanului următoarele cuvinte ale marelui pedagog: „Am văzut moravurile societății de azi și am publicat această operă. De ce n-am trăit într-o epocă în care să fiu nevoit a arunca în foc aceste pagini?”². Iar pentru Gh. Baronzî³ sarcina scriitorului este „descrierea unor caractere originale, penelarea moravurilor și obiceielor ale diferitelor clase din societatea noastră”.

Aceste aspecte, descrie în genul literar al romanului și al nuvelei ne interesează aici prin aceea că acțiunea este desfășurată de personaje care alcătuiesc adevărate tipuri sociale. Și aceasta pentru că personajele fiind ancorate în realitatea socială a epocii, sînt în măsură să caracterizeze însăși societatea perioadei istorice respective. Iar cum fenomenul social prezintă un interes deosebit, atît pentru istorie cît și pentru literatură, prin reflectarea evenimentelor politice, mai ales într-o perioadă de tranziție ca aceea de care ne ocupăm, tipurile sociale din această literatură sînt cu atît mai originale și mai pline de semnificație.

La mijlocul sec. al XIX-lea, mai exact după înăbușirea revoluției de la 1848 și pînă la abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, societatea bucu-reșteană avea o compoziție necristalizată. Pe de o parte, erau clasele dominante, exploatoare, moșierimea și burghezia, mică și mare, alcătuite fie din marii negustori, fie din acei meseriași care exploatau calfele și ucenicii lor; iar pe de altă parte, erau păturile sociale exploatare, adică muncitorii și meseriașii de rînd, care vor alcătui proletariatul, precum și micii negustori, țărani, servitori, robi și mahalagii în general. Cît privește înfățișarea orașului în această perioadă, ea prezintă numeroase contraste, prin aceea că se mai vedeau urme orientale în arhitectură și edilitate întrucît nu se conturaseră pe deplin formele noi, europene.

Cu o asemenea componență socială era firesc ca tipurile realizate de cei dintîi romancieri să fie negative, cînd era vorba de personaje extrase din clasele dominante și pozitive cînd era vorba de personaje extrase din

---

proscriși, fiind destituit chiar în septembrie 1848 din postul de copist la Departamentul Visteriei fiindcă publicase în „Pruncul român”, poezia Marșul libertății. În 1849, în timpul dublei ocupații turco-țariste și a domniei lui Barbu Știrbei, răspindește în manuscris un poem-manifest „Blestemul României”, în care indeamnă popoarele la revoluție: „Te scoală Românie / Din greaua letargie...” Este condamnat pe timp nelimitat și internat la Snagov în ianuarie 1850. În decembrie același an este eliberat. A desfășurat o vastă activitate publicistică și a scris și lucrări cu caracter istoric (Cf. Institutul de istorie literară și folclor, *op. cit.*, p. 36—43).

¹ C. D. Aricescu, *Misterele căsătoriei*, p. I, București, 1861, p. 4.

² *Ibidem*.

³ Gh. Baronzî (1828—1896), de fapt Paroncin, familie italiană din Brăila (N. Iorga, *Istoria literaturii române*, vol. II, Buc., 1929, p. 158). A fost un important traducător și prelucrător de romane populare, mai ales pentru „Museul literar” al editorilor Cristian Ioanin și Romanov, și pentru Biblioteca literară a lui Gh. Ioanid. Traduce „Contele de Monte Cristo” al lui Al. Dumas, „Dama cu mărgăritar” a lui Al. Dumas-fiul, „Richard, inimă de leu” de Walter Scott; apoi din Eugène Sue, George Sand etc. A scris poezii și teatru. Însă, în general, lucrările lui nu pot fi reținute nici prin valoarea artistică și nici ca document sau mesaj social. A ocupat diverse funcții; în 1848 a condus săptămînalul „România — libertate, egalitate, fraternitate” (Cf. Inst. de ist. lit. și folclor, *op. cit.*, p. 51—60).

clasele dominate. Aici, la București, se întâlneau Orientul și Occidentul, cu portul, moravurile și năravurile lor. Reprezentanții claselor dominante trădau o mentalitate orientală deși purtau haină europeană. În schimb, aceste deosebiri nu se constată la reprezentanții păturilor sociale exploatare; ei erau păstrătorii vechilor tradiții românești, atât în ceea ce privește portul cât și obiceiurile.

Scriitorii care prin „romanț“, cum se spunea romanului, au căutat să facă o frescă a societății bucureștene din această perioadă, au o atitudine negativă față de tipurile sociale din clasele dominante, pentru că împotriva acestora se exercita critica și satira lor. Însă, față de masele populare, dată fiind eficiența moralizatoare a acestor romane, scriitorii epocii au o atitudine de compasiune și de simpatie, descriind suferința, mizeria și revolta lor.

Descrierea orașului ocupă un loc redus în aceste romane. Doar Pantazi Ghica în „Don Juanii din București“, influențat de Balzac, prezintă pe larg cadrul citadin în care se desfășoară acțiunea romanului. Pentru I. M. Bujoreanu, descrierea orașului se reduce la grădinile pe care le frecventa mai ales boierimea. Gorganii, cu frumoasele grădini în care tineri sclifisiți fumează „din ciubuce lungi de lemn de iasomie“¹; Șoseaua, unde cucoanele bătrâne citesc în caretă un romanț franțuzesc²; Băneasa, unde mulți bucureșteni dejunau în mijlocul verdeții; Herăstrăul, „cu gropi mari și heleșteu permanente“, asemenea multor străzi bucureștene de acum un secol, unde perechile clandestine din „înalta societate“ erau adăpostite discret, de un grec întreprinzător iar tinerii „cu mânuși lacmé“ se amestecau cu „pungași zdrențuroși“ și cu femei fără identitate certă, iată aspectul orașului prins fugar de autor. În 1862, când apare romanul amintit, aspectul orașului era același ca și în 1854. Aleile și boschetele de la Șosea erau „izvorul depravațiilor ambelor sexe, locul tuturor întâlnirilor amoroase, tuturor infidelităților, corupțiilor și crimelor...“ „Civilizația la noi — notează scriitorul — nu vrea să zică moralitate, e lux, vanitate, febleță de caracter, ruină“³. Dimitrie Bolintineanu încearcă o descriere a orașului în romanul neterminat „Doritori nebuni“, publicat în 1864 în foiletonul ziarului „Dimbovița“, care de fapt se reduce la foarte puțin: la descrierea casei Belu de pe podul Mogoșoaiei, pe a cărei teren fusese la sfârșitul sec al XVIII-lea casa lui Ienăchiță Văcărescu. „Era la 17 august 1821, scrie Dimitrie Bolintineanu. Poporul Bucuresciului se aduna către strada ce se cheama atunci Furtună și unde astăzi este capătul podului Mogoșoaiei ce dă în strada Franceză (str. 30 Decembrie, n.n.); acolo era altădată un han mare cât un palat pe partea de Nord-Est, se numea hanul lui Constantin Vodă; în fața cu această lungă zidire astăzi dărîmată și înlocuită cu o piață (unde este palatul Poștelor, n.n.) era casa Bellu, locaș încîntător pe malul Dimboviței; între Dimbovița și curtea caselor era o grădină minunată; între curte și stradă era așezată casa adică pe Pod, cum se zicea pe atunci. Casa Bellu era un locaș plăcut, o poartă frumoasă de piatră cu mai multe statui de granit, între care o zeiță de marmură cu un vas în brațe; din acest vas curgea apa unei fîntîni. Această fîntînă era aproape de poartă... Îndată ce intrai sub această poartă, în forma unui arc de

¹ I. M. Bujoreanu, *Mistere din Bucuresci*, vol. I, II, București, 1862, p. 8.

² *Ibidem*, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 13—14.

triumf, la stînga era poarta de intrare a scării casei. Casa avea forma multor case din Orient, cu două caturi, adică un cat și beciuri. Despre Pod avea o formă pîntecoasă, spoită cu var. O scară largă, o sală a cărei fund da pe stradă; pe amîndouă părțile salei, camere..."¹

Viața orașului este însă prinsă mai cuprinzător într-o poezie a lui Al. Sihleanu, din 1857. În Cișmigiu, care era locul de întîlnire și de plimbare și al burgheziei în formație, „...rochia de lîină și turbanul de tulpan/ se atinge de mătasea de la doamna de Lanfan; /² pe sub sălcii trec tot cîrduri de femei ce au fală/să nu știe decît numai cum bărbații se înșală; mai departe vezi falișii care blestem cu amar/speculele ce-i lăsară fără șanț în pozunar; tot aici vezi că se adună boiernași de mahalale/care judecă guvernul, care pun țara la cale“; iar într-un boschet poetul surprinde la o „masă mult vestită“, „...lumea paraponisită“, formată din „cîțiva oameni jalnici care, bind pe ceas 10 cafele — și trăind într-un fum veșnic de ciubuc și narghilele“ se plîng că slujbele sînt date „tot la oameni fără merit ce nu știu a profita/de foloasele frumoase ce o slujbă poate da“, pentru ca ironia poetului să culmineze cu constatarea făcută mai tîrziu, cînd a mai trecut pe lîngă acel boschet că masa era pustie pentrucă „...cei paraponisiți / astăzi șed la alte mese și sînt parigorisiți“³.

Intr-un asemenea oraș plin de contraste, atît de frămîntat de evenimente istorice, cu o asemenea lume, este lesne de înțeles de ce primii noștri romancieri și-au axat acțiunea romanelor îndeosebi pe tipurile expresive ale claselor dominante de la mijlocul sec. al XIX-lea, adică pe boieri, ciocoi, tineretul-boieresc și femeia de salon. Avînd în vedere, după cum am mai arătat, eficiența moralizatoare a acestor prime romane, tipurile sociale menționate sînt negative, la construirea lor contribuind, bineînțeles, și fantezia scriitorului.

Tipul boierului, este caracteristic atît societății feudale cît și societății capitaliste, sub forma moșierului. El constituie o temă principală nu numai pentru istoric sau sociolog, ci și pentru scriitor prin rolul determinant pe care l-a avut în viața statului, dată fiind puterea lui economică, întregită cu puterea politică. În asemenea condiții obiective, tipul boierului este unul din eroii principali negativi, atît din literatura cultă cît și din literatura populară.

Cît privește tipul boierului, așa cum se reflectă în literatura de la mijlocul sec. al XIX-lea, el are trăsături specifice prin aceea că este surprins într-o perioadă istorică de tranziție. De aceea, în tipul boierului de la mijlocul sec. al XIX-lea, vom întîlni, deopotrivă, pe feudal și pe marele capitalist. Fenomenul este explicabil prin aceea că boierimea feudală a căutat, în perioada de destrămare a feudalismului și de afirmare a noilor forțe de producție capitaliste, să se adapteze formelor noi de viață pe care le genera capitalismul. De aceea, întîlnim pe un boier ca Nicolae Băleanu

¹ D. Bolintineanu, *Doritori nebuni*, roman, ziarul „Dimbovița“, VI (1864, iunie 12), nr. 15.

² Doamna L'Enfant era o modistă franceză cu atelierul pe podul Caliței, lîngă curtea judecătorească.

³ Al. Sihleanu, *Cișmigiu*, apud Radu Albala, *Bucureștii în literatură*, București, 1962, p. 180—182.

înfățișând înainte de 1843 o fabrică de postav în cartierul Tunari, adaptându-se astfel ritmului economic provocat de noile forțe de producție. El reprezintă tipul boierului transformat în fabricant, deși politic este un apărător al feudalismului, iar în timpul revoluției de la 1848 „*declarându-se inamic al revoluției, a fost bătut de popor*”, scrie un contemporan¹. Pe aceeași linie se înscriu și unii domni fanarioți care au încurajat dezvoltarea manufacturilor. În sfârșit, la fel se plasează și Barbu Știrbei, care, după venirea la domnie în 1849, deși pe plan politic instaurează un aspru regim contrarevoluționar, pe plan economic a trebuit să facă numeroase concesii ideilor revoluției fiind impuse de realități.

Reacționarismul și spiritul retrograd al boierilor este surprins mai în toate romanele apărute în această perioadă. Autorii iau, invariabil, poziție față de mentalitatea feudală a boierilor, manifestându-și în felul acesta tendințele lor progresiste. În „Istoria lui Alecu”, fragmentul de roman al lui Ion Ghica, a cărui acțiune se petrece la 1840, boierii sînt prezentați ca potrivnici oricărei înnoiri, oricărui progres social. Ei se ridică împotriva acelor „*dascăli care umblă să introducă școli și asupra unor tineri cu capetele stricate în alte țări, care nu voiesc nimic mai puțin decît desființarea madelelor*”, adică a privilegiilor. Ei se întîlnesc cu o „*mulțime de persoane care putea sluji cauzei boierești*”, pentru „*a se lupta cu izbîndă împotriva oricărei idei noi și folositoare*”. Iar din romanul lui Gh. Baronzi, „Misterele Bucureștilor”, a cărui acțiune se petrece în preajma Unirii, aflăm că moșierii erau cuprinși de panică: „*Nu mai e de trăit de frica revoluționarilor, care ne amenință pe tot minutul, să ne ia moșiile și viața*”, spune unul din ei.

În literatura menționată tipul boierului apare în trăsăturile lui caracteristice. Manoil, eroul principal al romanului cu același nume al lui Dimitrie Bolintineanu, manifestă o atitudine cosmopolită și cinică după înapoierea lui de la Paris, unde și-a cheltuit averea în desfriuri. În viitor el își propune numai „*să cîștig bani în cărți sau să-mi dau un pistol în cap*”. Pentru Manoil nu mai există, sub nici o formă, un sentiment patriotic; „*Acolo unde mi-e bine, spune el, și acolo unde-mi place, acolo este patria mea, și este de prisos ca s-o iubesc, căci ea poate exista și fără iubirea mea*”. Un alt boier, personaj din același roman, este prezentat ca un om „*pentru care morală, onor, patrie nimic sînt*”, declarînd cinic „*cît pentru conștiință asta e o marfă de care ușor mă pot desface*”. Dimitrie Bolintineanu își exprimă pe calea romanului revolta față de situația în care, ca într-o mlaștină, se scufunda lumea mică dar puternică a moșierilor.

În perioada de tranziție de la mijlocul sec. al XIX-lea, boierii încep să aibă conștiința că vremurile se schimbă, că vechea orînduire feudală este lichidată, că o nouă orînduire, capitalistă, îi ia locul. De aceea ei trebuie să cedeze valului istoriei și să accepte alături de ei și pe noii boieri, ciocoi, parveniții, deși îi consideră ca intruși în clasa lor. Astfel, în această perioadă intră în clasa boierească și noii îmbogățiți generați de capital, adică ciocoi pe care în orînduirea feudală îi întîlnim și ca simple slugi domnești sau boierești. Deși de extracție socială diferită, totuși tipul boierului și tipul ciocoiului au o trăsătură comună: exploatarea maselor populare. Astfel,

¹ I. G. Valentinianu, *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic*. București, 1959, p. 18—19.

din tipul boierului și al ciocoiului va rezulta tipul politicianului de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din secolul al XX-lea pînă în 1944. El va constitui forța politică a regimului burghezo-moșieresc.

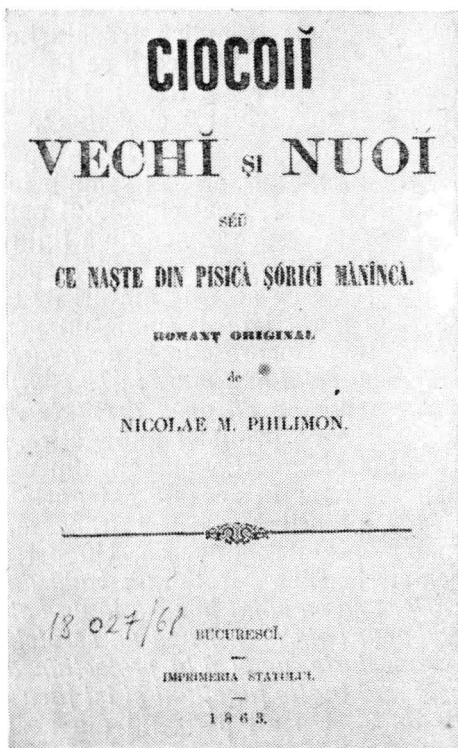
Tipul ciocoiului apare în orînduirea feudală, mai exact în perioada turco-fanariotă. El este o creație negativă a mediului social și politic din țările romîne în perioada menționată. Extracția lui socială îi structurează caracterele dominante. Este un produs social determinat de procesul de orientalizare pe care l-a suferit societatea romînească mai ales în secolul al XVIII-lea. Tipul ciocoiului s-a format în mediul creat de clientela grecească adusă la București sau Iași de domnii fanarioti; aici făceau carieră. Din aventurieri sau oameni fără nici o profesiune, deveneau dregători, căpătau titluri de boierie; din oameni umili se transformau peste noapte, în puternici peste viața și destinul unui popor necăjit care nu avea cum să scape de ei. Parvenitismul, este trăsătura caracteristică a ciocoiului și pe ea se axează comportamentul lui psihic. Astfel parvenitismul a fost idealul pentru orice individ care din parazit social la Constantinopole se transforma într-un dregător temut la București sau Iași. Iar prin procesul de orientalizare — și, aș preciza, de fanariotizare, a societății romînești prin însușirea moravurilor și năravurilor țarigrădene și fanariote de către clasele dominante, s-a ajuns la cristalizarea tipului de ciocoi autohton. „...*Ciocoiul*, scrie Grigore Serurie lui Cristian Tell, *este un ce de neiertat; este o monstruozitate ce merită arsă de vie și cenușa ei sburată de vînturi*”¹. El a întîmpinat rezistența mută, pasivă, a poporului care l-a stigmatizat în creațiile lui :

A ieșit Bujor în țară
Bate, pradă, nu omoară
Pe ciocoi îi bagă în fiară

Sau :

Decît slugă la ciocoi
Mai bine cioban la oi

¹ Din scrisoarea lui Grigorie Serurie către Cristian Tell din 26.XI.1856 (Fond, St. George, B.C.S. — CCC/6).

Coperta interioară de la ediția princeps
a romanului lui N. Filimon.

Ciocoi pribeag adus de vînt
De ai cu iadul legămint
Să-ți fim toți cîini, lovește-n noi !

Ciocoiul este sluga ajunsă boier ; vechilul metamorfozat în moșier. Umil cu cei puternici, tiran cu cei mici, caracterologic el face o notă aparte. Chiar numele îi indică trăsăturile proprii. Cuvîntul „ciocoi“ derivă din „cioacă“, o specie de corb ce se caracterizează prin lăcomie și voracitate. Cuvîntul romînesc a trecut și în limba bulgară unde îl întîlnim în aceeași formă și în derivatul ciocoilak¹.

Dacă în sec. al XVIII-lea tipul ciocoiului a fost în formație și într-un proces de maturizare, în schimb la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, tipul ciocoiului domină societatea burgheză, devenind cea mai caracteristică și negativă figură a ei. Acumularea capitalului produce, inevitabil, revizuirea valorilor sociale tradiționale. Boierul, cum am mai spus, trebui să accepte alături de el și pe noul îmbogățit. „*Bani a început să aibă toată lumea*, spune un personaj al lui Gh. Baronzi din romanul „Misterele Bucureștilor“, *de multe ori industrialii cei mai de jos au zis boierului celui mai mare : „Te cumpăr de zece ori cu averea mea, și boierul a tăcut văzînd că avea dreptate“*. Comerțul constituie una din principalele surse de profit și îmbogățire. Eroul principal din romanul „Hoții și Hagiul“ al lui Al. Pelimon, din calfă de prăvălie ajunge ginere de mare negustor. Iar în această categorie a noilor îmbogățiți, a acelor *nouveaux riches*, proprii burgheziei franceze, tipul ciocoiului face o notă distinctă în burghezia romînească. Un personaj al lui Dimitrie Bolintineanu, din romanul „Elena“ este „*un bătăran înavuțit și boierit*“ care își „*începuse cariera sa ca băiat în casă la un boier mare, mergea după căleașcă și ducea ciubucul boierului. După un serviciu de mai mulți ani, fuse numit copist la o cancelarie, unde prin protecțiunea stăpînului său, în cîțiva ani ajunse la cele mai înalte funcțiuni și își făcu o avere în moșii de 18.000 galbeni venit pe an...*“. Un alt personaj din același roman, vătăf la curtea unui boier, „*cugeta că, îndată bogat... să se retragă din serviciu... să-și cumpere o proprietate, să se însoare cu o fată de familie nobilă și cu zestre și să ajungă în fine a trăi în societatea aleasă*“.

Setea de îmbogățire însă nu este singura caracteristică a ciocoiului. Îmbogățit, el vrea și blazoane. Încă de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, Alexandru Moruzi, domnul fanariot, dă strașnice porunci de a nu se mai permite importarea de la Viena a unor carete vechi, care aparținuseră unor nobili, fiind cumpărate de ciocoi bucureșteni cu prețuri exorbitante, pentru că aveau blazoane încastrate pe ușile lor. Ciocoiul bucureștean din perioada de tranziție, de după revoluția de la 1848, o dată îmbogățit cade într-o adevărată manie nobiliară, după cărți de vizită cu blazon și genealogii fanteziste. I. M. Bujoreanu spune în romanul său „Mistere din București“ : „...*Se întîmpla mai totdeauna ca acele familii istorice să-și tragă originea după taraba unei măcelării sau după lavița unei circiumi, părăsind șorțurile acelor onorabile comerțuri ca să se introducă în societăți prin mijlo-*

¹ *Dicționarul limbii romîne*, tom. I, partea II, C., București, 1940, p. 448.

cirea capitalului ce realizează în mai mulți ani". Îmbogătit în condiții oneroase, considerându-se aristocrat prin averea lui, ciocoiul bucureștean vrea și demnități politice. Iar de îndată ce ajunge un puternic al zilei, are cașă deschisă, relații nenumărate și cu cât risipește cu atât este mai respectat și mai de temut. „...*Fac ce fac*, scrie Ion Ghica în fragmentul său de roman, *și-ii vezi cu căleașcă, cu casă la pod* (adică pe podul Mogoșoaiei, n.n.), *mobile de mătase; ard într-o odaie cîte opt lumînări de spermanțetă într-o seară, nevestele lor înmuiate în mătase, în dantele, catifea și giuvaeruri, dau mese și soarele. Cînd cauți, ce au! Nimic, șef de masă la Vornicie sau la Logofeție, cu 500 de lei pe lună*". În romanul lui I. M. Bujoreanu „Mistere din București”, toate personajele sînt robite banului, în afară de oamenii simpli din popor. „*Noi ăștia, săracii*, spune un personaj din roman, *nu ținem la galbeni de-ai voștri furați de pe la unii-alții*". Hagiul, personajul principal din romanul lui Al. Pelimon, îi vorbește fiicei sale „*despre fericirea care o așteaptă luînd în căsătorie pe fiul celui mai înavuțit neguțător din Skutari; iar încît despre frumusețe, vîrstă și dispoziția educației sale, nu s-a vorbit nimic; îi repetă de mai multe ori că este bogat și într-aceasta îi stă toată fericirea*". Iar un personaj al lui I. M. Bujoreanu, din romanul amintit, „*din economiile ce făcuse în viață cumpărase mai multe moșii și o femeie tînără, frumoasă de familie bună*".

Însă acela care a portretizat magistral tipul ciocoiului, stigmatizîndu-l, a fost Nicolae Filimon în romanul său „Ciocoi vechi și noi”, apărut în 1863. „*Ciocoiul sau puil de ciocoi ajuns om de stat*, scrie Nicolae Filimon, *se deosebește de omul onest prin mai multe fapte, iar mai cu seamă prin purtarea sa. El nu se pronunță definitiv pentru nici o doctrină politică, el nu se face adept credincios a nici unui partid, nu doară că are spiritul drept și nepărtinitor, ci ca să poată exploata deodată toate doctrinele și partidele în folosul său*". Considerînd ciocoiul ca tipul prin excelență negativ al societății românești, atât în orînduirea feudală cît și în cea capitalistă, Nicolae Filimon își propune „*a urmări prin deosebitele faze care a trecut... de la ciocoiul cu anterior și cu călimări la briu al timpilor fanariotice, pînă la ciocoiul cu frac și mănuși albe din zilele noastre*". Un mare ban se opune chiar în fața lui Vodă Caragea să-și dea fața după un fanariot boierit, adică „*unui ciocoi mîrșav, care și-a început meseria de la lingător de talere și, mergînd din mîrșăvie în mîrșăvie, a ajuns astăzi biciul oamenilor cinstiți și a țării întregi*”, — spune eroul lui Nicolae Filimon.

Dacă nuvela „Nenorocirile unui slujnicar”, a aceluiași autor, anunța pe Dinu Păturică, eroul principal din „Ciocoi vechi și noi”, acesta anunța pe Cațavencu lui Caragiale. Dinu Păturică este ciocoiul cu anterior și călimări la briu pe care l-a avut în nenumărate exemplare societatea bucureșteană de la începutul sec. al XIX-lea. Însă moartea timpurie a scriitorului a pus capăt intențiilor lui de a scrie și ciocoi noi, cei cu frac și mănuși albe, de după revoluția de la 1848.

Tipul don-juanului bucureștean, expresia tineretului de bani gata pe care l-a cunoscut atât orînduirea feudală cît și orînduirea capitalistă, cu același suflet descompus, numai cu alte haine pe el, a constituit tema principală a unui roman al lui Pantazi Ghica „Don-Juanii din București”, și a inspirat pe mulți alți romancieri. Tineretul a constituit o problemă încă de la începutul sec. al XIX-lea. Vodă Caragea, constatînd că foarte mulți din tinerii boieri își risipesc averea în petreceri, zălogind-o la cămătarii

vremii, a înființat „Casa evgheniților” prin care a interzis bancherilor și cămătarilor bucureșteni de a mai împrumuta pe fiii boierilor. Iar Ion Ghica, în una din scrisorile către Vasile Alecsandri, spune că în tinerețea lui „coconașii” bucureșteni își petreceau viața numai în risipă și desfrâu, fiind adevărați paraziți ai societății. „*În timpul lui Grigore Vodă Ghica, pe la 1823—1824, scrie Ion Ghica, coconașii... petreceau ziua în Cișmigiu cu lăutari pe iarbă verde, și cum răsărea luna, plecau cu ghitare și cu flaute la serenade pe sub ferestrele fetelor și nevestelor frumoase. Până în ziua vuiau mahalalele de cintece, de gilcevi, de bătați, de lătrări de cini*”. Toate petrecerile lor se încheiau, dramatic, cu crime; trăgeau cu pistoalele unii în alții sau își spintecau pînțele. „*Stranie epocă!*”, exclamă același autor. Numai războiul din 1828—1829 și apoi perioada regulamentară a introdus o oarecare disciplină în rîndurile lor¹.

Așa fiind, este normal ca scriitorii de la mijlocul sec. al XIX-lea, care prin romanele lor au încercat să facă o frescă a vieții orașului-capitală, să fie preocupați și de problema tineretului. Același Ion Ghica, în fragmentul de roman „Istoria lui Alecu”, observă că „*s-a înmulțit o populație de tineri neproducători și paraziți, pe care sărăcia cea mai înspăimîntătoare nu-i poate tămădui de fumurile și de mîndria care îi roade*”. Iar Pantazi Ghica, în romanul menționat, pune un personaj, patronul unui tripou frecventat de acest soi de tineret, să întrebe: „*Eu vă văd pe toți cu bani... aveți birjă cu ziua... sînteți îmbrăcați ca baronii... mîncăți totdeauna bine... petreceți în toate serile... și jucați cărți regulat... Cum faceți aceasta dacă nu sunt bani?*”. Iar unul dintre ei răspunde: „*Facem datorii*”². Aceasta era psihologia unei bune părți a tineretului bucureștean de la mijlocul sec. al XIX-lea care a preferat să îmbrățișeze „*voioasa carieră a nebunilor epocii*”, cum caracterizează I. M. Bujoreanu profesiunea acestor tineri³. Superficiali, cosmopoliți, vorbind numai în limba franceză, disprețuind limba românească, demnă numai pentru slugi în mentalitatea lor, ei sînt „*junii corupți ai lui Eminescu*”, purtînd stigmatele depravării, „*ce dobîndesc în bordelele de acolo*”, de la Paris, cum scrie I. M. Bujoreanu, despre un personaj al lui. „*Ei nu iubesc nimic, nu speră nimic, nu lucrează nimic, și se plîng de viață și sînt deja cu un picior în mormînt*”, îi caracterizează Pantazi Ghica în romanul său.

În această lumină sînt văzuți mulți din tinerii de bani gata pe care i-au biciuit mai întîi Grigore Alexandrescu și Cezar Bolliac, pentru ca să-tira la adresa lor să ia amploare în romanele frescă de la mijlocul sec. al XIX-lea și să culmineze în scrisorile eminesciene și în teatrul lui I. L. Caragiale.

Tipul femeii de salon. Numeroși călători străini care au scris despre Bucureștii de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, vorbind despre societatea feminină de la București sau Iași au făcut o neță

¹ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.A., [București], 1956, p. 139—140.

² Pantazi Ghica, *Don Juanii din București*, cap. II, în ziarul „*Independența*” (1861—1862). Din roman au apărut numai primele 4 capitole în foiletonul ziarului menționat fără numele autorului, identificat recent. Fragmentul publicat, este precedat de o scrisoare în care autorul anonim, pledează pentru dezvoltarea romanului original și pentru „romanj de obiceiuri” pentru a fi biciuite moravurile decăzute ale tineretului vremii și ale unei bune părți a aristocrației bucureștene (Cf. *Pionierii romanului românesc*; antologie text stabilită, note și prefață de St. Cazimir, București, 1962, p. XIV—XV).

³ I. M. Bujoreanu, *Op. cit.*, p. 12.

deosebire între femeia din popor și boieroacă. Deosebirea se impunea de la sine prin modul lor de viață diametral opus. În timp ce femeia din popor nu mai prididea cu munca și creșterea copiilor, boieroacele duceau o viață leneșă, orientală, fiind preocupate numai de mode și de distracții. Numeroasele războaie ruso-austro-turce din sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea provocând, din cauza vecinătății teritoriului Țării Românești și al Moldovei cu marile imperii răsăritene, ocuparea lor, comandamentele militare duceau, la București și Iași mai ales, o viață de petreceri și de *soaréle* cu protipendada feminină valahă sau moldavă. Așa fiind, este de la sine înțeles de ce călătorii străini au făcut aprecieri critice, negative asupra acestei pretipendade, chiar dacă față de unele boieroace ei găsesc și unele cuvinte amabile.

Tipul femeii de salon, generat în mediul amalgamat, oriental și apusean, al societății bucureștene, este prins în toată complexitatea lui negativă de către scriitorii de la mijlocul sec. al XIX-lea. Ei îi fac o adevărată disecție morală dat fiind că viața femeii de salon se desfășură în risipă, intrigă și petreceri. Femeia salonului bucureștean din această perioadă este prezentată în toată descompunerea ei morală din cauză că ignora sau sfida morala publică; ea era preocupată numai de viața ei de plăceri; era absentă de la viața poporului și de la luptele lui. Pentru Dimitrie Bolintineanu, educația tinerelor fete este greșit făcută în pensionate. O eroină a scriitorului, din romanul „Manoil”, spune: *„În pensionatele unde învățăm noi, cîrmuirea nu s-a îngrijit ca să statornicească o educație și o instrucție națională. Pensionatele sînt dirijate numai de nemți și francezi; nu învățăm decît limbi străine și cînd ieșim abia ne putem scrie numele noastre”*. De aceea, femeile din societatea zisă bună nu au nici o înțelegere față de ceea ce este legat de viața poporului. Despre culegerea de poezii populare a lui Vasile Alecsandri, o eroină a aceluiași scriitor, din același roman, afirmă disprețuitor: *„Baladele, doinele și horele... prea put a crîsmă... a trivalitate... sau, cum am zice, a țărănie”*. Și tot de aceea o altă eroină a lui Dimitrie Bolintineanu din romanul neterminat, „*Doritori nebuni*”, va fi o demimondenă, care a înșelat sentimentele unui om corect. Iar acesta exclamă: *„M-ai insultat, o clasă aristocratică, clasă fără viață și fără viitor! Dar va veni o zi cînd te voi goni cu biciul de la înălțimea ta, și saloanele tale și moșiile tale și fetele tale le voi da slugilor tale!* Un alt scriitor, I. M. Bujoreanu, exprimă aceeași atitudine față de această societate în care femeia nu cunoaște ce este munca. *„Cu cît urci mai mult în atmosfera societății, scrie I. M. Bujoreanu, unde ar trebui să întâlnești mai multă virtute și progres... cu cît te urci mai sus pe scara socială, cu atît afli mai multă depravare, mai mult machiavelism”*. Aceiași „înaltă societate” constituie subiectul romanului lui Gh. Baronzi „*Misterele Bucureștilor*”. Autorul spune în prefață că *„descoperirea mai multor fapte însemnate ce s-au petrecut în capitală, adesa neștiute de unii, abia cunoscute de alții, neînregistrate încă de nimenea... iaca obiectul principal ce și-a propus autorul a trata în scrierea sa”*.

Condiția morală în care trăia în societatea aristocratică o împingea la lux și la desfrîu. Nu se ținea seama de aspirațiile unei tinere: *„Ea trebuie să aleagă între bărbatul ce-i destină părinții și între prostituțiune sau călugărie”*, scria C. D. Aricescu în „*Misterele căsătoriei*”. De aici, realități dramatice ca cele descrise de Dimitrie Bolintineanu în „*Elena*”

sau căderea femeii în desfrâu acceptată ca o compensație, cum ne-o prezintă C. D. Aricescu în romanul menționat.

Alături de aceste tipuri negative ale societății bucureștene de la mijlocul secolului al XIX-lea, întâlnim în primele romane și tipuri pozitive. Păturile sociale exploatate sînt prezente în această literatură, în toate genurile. Față de țărani, meșteșugari, mici negustori și toate celelalte categorii, poeții și prozatorii vremii, au o atitudine pozitivă.

Iată un exemplu din lumea țăranilor. Ea este prezentă în aceste romane citadine pentru că boierimea, care trăia în „*capitala bucuriei*”, cum numește Bucureștii Pantazi Ghica, își trăgea sursele de venituri nelimitate din crunta exploatare a țăranilor, din munca lor de robi. De aceea, subiectele acestor romane au, obligator, legătură și cu viața țărănească; fără prezentarea acestei lumi, romancierii nu ar fi putut realiza o frescă completă a societății suprapuse. Dimitrie Bolintineanu înfățișează pe țăran în romanul său „Elena” ca pe un nedreptățit pentru care nu există lege și dreptate, ci numai exploatare, suferință și mizerie. Iar într-un alt roman, neterminat, „Doritori nebuni”, același scriitor își exprimă convingerile politice printr-un personaj afirmînd: „*Prada tuturor este munca țăranilor. Oamenii guvernului îi pradă, proprietarii de moșii îi prădez, devor tot ce le mai rămîne de la secete, de la înneacăciuni, de la lăcuste*”. Un alt romancier, I. M. Bujoreanu, a cărui simpatie se îndreaptă către oamenii săraci și muncitori, manifestă față de țărani un sentiment de compătimire: „*Săracii de noi, spune un țăran din romanul „Mistere din București, „am ajuns ca niște dobitoace, doar că numai jugul nu ni-l pune pe gît, apoi beilicurile (adică birurile către Curtea domnească n.n.) nu se mai isprăvesc*”. Acela care va reda în imagini impresionante viața de asuprire a țăranimii iobage va fi însă Nicolae Filimon, în romanul „Ciocoi vechi și noi”. Iată, zguduitoare, scena venirii la București, cu jalbă la domnie, a unui pîlc de țărani. „*Era o priveliște jalnică pentru un om cu inimă, a vedea pe nenorociții țărani în număr de 4—500, îmbrăcați în trențe, desculți, vesteji la față și cu ochii stînși de sărăcie și de alte suferințe: ba încă unii dintr-înșii purtau pe corp chiar semnele torturilor abia cicatrizate, iar cei de tot schilodiți erau transportați în care cu boi*”¹.

În ceea ce privește meseriașii, îndeosebi tabacii au fost în atenția poeților și prozatorilor de la mijlocul sec. al XIX-lea. Astfel, Gh. Tăutu, un poet minor, portretizează, cu mijloace artistice discutabile, elanul revoluționar al tabacilor, care au avut un rol activ atît în timpul mișcării revoluționare din 1821 și în zilele revoluției de la 1848, cît și la alegerea domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Ei, tabacii și măcelarii „*cu cuțitele meseriei lor*”, cum spune Mihail Kogălniceanu, au impus alegerea lui Cuza la 24 ianuarie 1859.

Poetul amintit arată în nenumărate strofe că :

Noi tabacii
Vîrîm dracii
Cei turbați
În ciocoi
În strigoi
Blestemați.

¹ N. Filimon, *Ciocoi vechi și noi*, B.P.T., 1961, p. 280.

Aceasta, pentru că ciocoi mențin vechile privilegii feudale „și pe clasa muncitoare/vrea s-o svîrle în alt chin”. Aceeași tabaci, „vir dracii” „în miniștrii fără lege”, care-și bat joc de popor ; „în monachii îmbuibăți”. care „sub rasă/port o inimă de drac” ; dar și în deputații din obșteasca adunare care vor să dea țara „a fi pradă/celor care tot i-au supt”¹.

Prezentarea acestor tipuri sociale bucureștene, astfel cum se reflectă ele în literatura de la mijlocul sec. al XIX-lea, nu epuizează problema ; departe de așa ceva. Cum scriitorii din această perioadă au căutat ca romanele lor să aibă o eficiență moralizatoare, eroii lor au fost aleși, în-deosebi, din clasele dominante, dat fiind caracterul lor negativ. Personajele din lumea exploataților sînt secundare, această lume reprezintă numai cadrul general în care se desfășoară acțiunea. În intriga acestor romane sînt antrenate figurile reprezentative ale claselor dominante, tipurile sociale mai importante care, toate, au, cum am arătat, un caracter negativ avînd în vedere finalitatea urmărită de acești scriitori. De aceea, tipurile sociale pozitive sînt foarte puțin numeroase în timp ce tipurile sociale negative abundă în aceste prime romane.

Această literatură, scrisă în înfloratele litere cirilice de tranziție, deși are, cum am mai spus, o minoră valoare artistică, totuși, interesează prin conținutul ei realist, prin poziția critică și satirică a scriitorilor față de clasele dominante și prin atitudinea pozitivă, de înțelegere și simpatie față de lumea muncitoare, a celor mulți. Astfel, primele romane românești, alcătuiesc prima formă a literaturii cu mesaj².

De la începuturile timide ale „romanțului” lui Ion Ghica și Al. Pe-limon, pînă la Nicolae Filimon, adevăratul creator al romanului românesc, și de la el la Barbu Delavrancea și pînă la galeria de mari romancieri din perioada dintre cele două războaie mondiale, s-a desfășurat un continuu și progresiv efort creator de mai mult de un secol, ale cărui roade le cunoaștem azi, în literatura realist-socialistă a scriitorilor contemporani.

---

¹ Apud, Radu Albala : Op. cit., p. 196—197.

² Cf. Teodor Virgolici : *Începuturile romanului românesc*, București, 1963, p. 120 și urm.

